

ОПОВІДАННЯ В.Г. КОРОЛЕНКА „БРАТИ МЕНДЕЛЬ”: ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ

Ключові слова: тематика, проблематика, новаторство, тип, національний колорит, іронія, традиція.

Цікавим аспектом творчості В.Г. Короленка, який на сьогоднішній день залишається недостатньо дослідженим і в критиці, і в літературознавстві, є розробка письменником єврейської тематики. Вже у виборі теми, нетрадиційної для російської літератури, проявляється новаторство письменника. Короленко належав до людей, для яких, за його висловом, “релігійна і національна терпимість є органічною частиною загального складу переконань” [4, с. 258].

Вперше до єврейської тематики Короленко звертається в оповіданні “Сказання про Флора”, в якому йдеться про повстання іудеїв проти римлян. Однак, беручи сюжет з єврейської історії, Короленко не мав на меті якомога точніше відобразити специфічні особливості цього народу, його національну самобутність. Цей твір, як справедливо зазначає Г.А. Бялий, має алегоричний, притчовий характер, він став своєрідним відгуком на тенденції, що поширились в народницьких колах з середини 1880-х років. Короленко виступає “проти ренегатства, замаскованого різними ідейними формулами” [1, с. 91].

Єврейській темі письменник присвятив також оповідання “**Брати Мендель**” (1915), яке залишилось незакінченим. В ньому Короленко звертає особливу увагу саме на національні особливості євреїв: їх мову, одяг, побут, звичаї, створюючи яскраві і колоритні образи навіть епізодичних персонажів. Це оповідання написано з тією простотою, яка є ознакою досконалості твору. У його стилі, в манері оповіді відчувається рука зрілого майстра. Але чомусь воно залишилось поза увагою дослідників. Тільки М. Горький після смерті Короленка в листі до його дружини висловив глибокий жаль з приводу того,

що “немає вже людини, яка могла б написати такі речі, як <...> “Брати Мендель”, і що “за чіткістю, за пластикою і мудрою простотою” “Брати Мендель” нагадують йому “старих французьких майстрів, таких, як Проспер Меріме...” [2,с.24]. Однак ніхто з дослідників творчості Короленка не дав літературознавчого аналізу цього оповідання.

В зв'язку з цим **мета** даного дослідження полягає в детальному аналізі особливостей поетики оповідання „Брати Мендель” з точки зору його проблематики, образної структури, авторського стилю, художніх засобів характероутворення.

Події, про які йдеться в оповіданні, відбуваються в невеликому провінційному містечку, де існує так звана “межа осідлості” єврейського населення. Звичай, що панують у містечку, на перший погляд здаються досить мирними по відношенню до євреїв: “Тогда еще не было того, что мы теперь называем антисемитизмом, хотя не было и еврейского равноправия. Черта оседлости существовала как данный факт, незыблемый и не подвергавшийся критике. <...> Об изменении положения евреев никто и не помышлял. В том числе – сами евреи. <...> Не было протеста с одной стороны, не было прямой враждебности с другой. Но в этом спокойствии, под этим не только нерешенным, но даже не поставленным еще ни для одной из сторон «вопросом» дремали возможности и того и другого: и активной вражды, и протеста, и требований равноправия, и... погромов” [3,с.176-177].

В містечку було кілька хедерів (*єврейських шкіл*) і єврейське ремісниче училище, очолюване паном Менделем, про якого казали: «Мендель-отец настоящий еврей!» [3,с.166]. Менделя однаково поважали як євреї, так і росіяни, можливо тому, що в його поведінці „классовая или национальная подчиненность уживалась с глубоким и спокойным самоуважением” [3,с.168], “чувствовалась та склонность к «разумному компромиссу», которая ... выделяла его из фанатически правоверной среды” [3,с.167]. Можливо ці риси характеру – розсудливість, терпимість, самоповага – викликали до нього симпатію місцевого чиновника (дядька героя), який «...отличался в

губернской среде значительной свободой взглядов и строгой честностью» [3,с.166]. Згодом з'ясувалося, що єврей Мендель і російський чиновник – споріднені душі: „ Оба сходились на уважении ко всякой искренней вере, ...а полное неверие представлялось обоим самым худшим из душевных состояний. ... эти два человека поддерживали взаимным общением свои умственные интересы” [3,с.167-168].

Змальовуючи портрети героїв, автор зосереджує особливу увагу саме на тих деталях зовнішності, які дають уявлення про їхній характер. Так, в одязі пана Менделя, який водночас мав репутацію і “доброго єврея”, і людини, схильної до “розумного компромісу”, традиційні єврейські елементи поєднуються з європейськими: “Он носил старозаветный еврейский костюм: долгополый кафтан из тонкого сукна, сшитый таким образом, что он одновременно напоминал и лапсердак, и европейский сюртук. <...> Из-под его жилета... виднелись шелковые цицес, вроде моточков ниток, ритуальная принадлежность традиционного еврейского костюма” [3,с.166].

Дружина пана Менделя була „настоящая «дама», и по первому взгляду в ней трудно было признать еврейку. Она, очевидно, получила «порядочное», как тогда говорили, то есть светское воспитание. <...> Единственная дань еврейским традициям в ее внешности... – был парик... Но он не был гладкий, как у большинства замужних евреек. Она подбирала его так, чтобы он... напоминал ее прежнюю прическу. В остальном она ничем не отличалась от наших знакомых дам, а своим изяществом и манерами даже превосходила многих...” [3, с.169].

Дивлячись на синів Менделя, оповідач помічає, що на старшому „гимназический мундир сидел... чуть-чуть мешковато” [3, с.170], зате молодший, коли настав час поступати до гімназії, „был в новеньком с иголки гимназическом мундире” [3, с.175].

Оповідання має підзаголовок “*Розповідь мого знайомого*”. Однак, хоча розповідь і ведеться від першої особи, і оповідач є безпосереднім учасником подій, не він головний герой твору. Цей уявний «знайомий», від імені якого

пише Короленко, виступає скоріше виразником позиції самого автора, його поглядів і переконань.

Судячи з назви, головними героями мали б бути брати Мендель – Ізраїль і Фроїм. Проте не обидва брати цікавлять оповідача однаковою мірою. Старший брат Ізраїль – типовий представник свого народу – «добрий єврей»: слухняний син, сумлінний учень. Як і його батько, він покійно несе тавро неповноцінності, намагається, хоча б зовні, дотримуватись старозавітних єврейських звичаїв. Він – свій серед своїх. З чужими ж, навіть з товаришами, тримається на відстані, що визначена тією самою “межею осідлості”, яка відділяє євреїв від неєвреїв.

Та зовсім інша річ його молодший брат. Короленка, як завжди, приваблює романтичний герой, нетиповий для свого середовища. Саме таким є молодший Мендель – Фроїм – улюбленець матері, яка отримала європейське виховання й дотримується єврейських забобонів, лише щоб догодити чоловікові. Фроїма вона також називає на європейський лад – Альфредом. Знайомлячись, Фроїм “...шаркнул ногой по песку аллеи. Было видно, что так кланяются при знакомстве его научила мать” [3,с.173].

Ще в дитинстві, носячи традиційні пейси і довгополий єврейський лапсердак, Фроїм поводить себе зовсім не так, як личило б “доброму єврею”, чим, однак, викликає до себе більшу симпатію. Коли при першій зустрічі Стьопа Дробиш спробував посмикати його за пейсики, “...маленький лапсердачник вспыхнул. Глаза его засверкали, как острые гвоздики, и быстрым кошачьим движением он кинулся на обидчика” [3,с.172].

І далі, упродовж всього оповідання старший брат виглядає досить блідою постаттю поряд з молодшим. Навчаючись у гімназії, “старший был ровно прилежен, у младшего плохие отметки то и дело вкрапывались среди блестящих успехов. Он был очень самолюбив, и его сильно задевали насмешки товарищей над отсутствием развязности и неловкостью евреев. <...> Вообще он был неровен, блестящ, возбуждал больше симпатий и

навлекал больше наказаний, чем старший брат, который шел без остановок и отступлений” [3,с.176].

Атмосфера в гімназії, як і в містечку, на той час була досить лояльною до євреїв: „Тогдашние гимназии тоже не знали неравенства воспитанников-евреев, в корне извращающего внутренние отношения в товарищеской среде. <...> Наши отношения к соученикам-евреям были по-товарищески просты. <...> Мы как-то не чувствовали, не ощущали разницы наших национальностей” [3, с.177]. Як влучно сказав їхній приятель Стьопа Дробиш: „В гимназии вы будете гимназисты” [3, с.173].

Цікавою є сцена бійки на ковзанці між гімназистами і євреями-ковачами – між „льодовою” та „береговою армією”, як називає її оповідач. Справжньою причиною бійки був „антагонизм между свободно резвящейся молодежью и такой же молодежью, проводящей целые дни за горнами”, а не національний чи релігійний конфлікт, як згодом намагалися представити його у вищих колах. „Никто при этом не думал о том, что кузнецы почти сплошь – евреи. Это была война льда и берега, гимназии и кузниц, и ничего больше” [3, с.181]. Фроїм звичайно ж виступив на боці гімназистів.

„ – Бей Фроима! Бей Менделя! – кричали с берега.

– Выручатъ Фроима! – отвечали гимназисты” [3, с.182].

Навіть околоточний наглядач Стипуло, сам недавній гімназист, в першу мить забув про свої обов’язки, і „из груди его вырвался инстинктивный боевой клич: «Держись, гимназия!» [3, с.183].

Однак комусь було вигідно представити звичайну дитячу бійку як „побоище” між євреями і християнами; по місту ходили чутки, що „...якобы над крестом после водосвятия евреи произвели грязное кощунство” [3, с.183]. Ці чутки дійшли до губернатора, а Фроїм мимоволі став „героем” подій – „захисником християн”. В сім’ї Менделів в зв’язку з цими подіями також назрівала драма. Пан Мендель „спохватывался, что его сыновья, по крайней мере один из них, не обещал сохраниться в качестве „доброего еврея”...” [3, с.186].

Після закінчення гімназії Ізраїль, якому подобалась філософія, все ж таки обирає медицину, бо медицина була „предметом честолюбия еврейских родителей” [3, с.186]. Однак столичне життя і студентське середовище змінило і його: „Все мы, в сущности, были проникнуты передовыми взглядами и философией того времени. Все относились совершенно отрицательно к обрядам и довольно равнодушно к тому, что еще оставалось у нас от религии” [3, с.179].

Намагаючись повернути дітей на „істинний шлях”, пан Мендель розповідає їм притчу з Талмуда – історію єврейського мудреця-книжника Бави-бен-Бута, що жив за царя Ірода. Одного разу, розсердившись на книжників і запідозривши їх у вільнодумстві, Ірод наказав усіх їх перебити, а Баві, який не раз давав йому мудрі поради, виколоти очі і приставити до голови п’явок, щоб пили з нього кров. Підкравшись до Бави і прикинувшись простим євреєм, Ірод сподівався почути, як той проклинатиме царя. Однак Бава відповідає йому: „Я человек писания, ...а в писании сказано: „Даже в мыслях своих не кляни царя” [3, с.204]. Така відповідь праведного мученика Бави змусила Ірода розкаятись у своєму злодіянні і натомість побудувати храм в Єрусалимі. Закінчивши розповідь, пан Мендель констатує: „...даже в мыслях еврей не должен идти против власти” [3, с.204]. Ця фраза дуже влучно характеризує психологію єврейського народу, який звик до покори і не зважається на протест, чекаючи, доки тирани самі розкаються, а праведникам воздасться за їх смирення і терпіння. Але, як справедливо помічає Стьопа Дробіш, „...философия этого бен-Бавы была очень удобна для Иродов” [3, с.204]. Спостерігаючи за Фроїмом під час розповіді, оповідач помічає, що тому також не сподобалася її мораль. Це на перший погляд дрібне зауваження додає ще один штрих до характеру героя – його небажання приховувати свої істинні почуття, лицемірити.

Досить іронічно і навіть комічно оповідач змальовує приїзд до їхнього містечка реба Аківі – знаменитого цадика (*святий, проповідник, чудотворець і ясновидець*) із Львова, якого більшість місцевих євреїв вважала майже

святим: „...показалась странная колымага архаической наружности... Она была запряжена тройкой худых почтовых лошадей и вся покрыта густым слоем пыли, которая лениво моталась над кузовом, подымаемая ногами кляч. Седоки, очевидно, были «почетные»... Ямщик был в «параде»... ” [3, с.192].

Та чи не найбільше з усіх насміхається над цади́ком Фрої́м Мендель: „Фроим указал на колымагу и глаза его заискрились весельем:

– Посмотрите, вот ковчег нашего праотца Ноя” [, с.192].

І далі, стоячи в натовпі цікавих, Фрої́м розповідає анекдоти про цади́ків із „Записок єврея” Богрова, де „еврей-прогрессист высмеивал цади́ков и темную массу их поклонников” [3, с.197]. А в цей час його батько як один з почесних членів єврейської громади йде привітати реба Аківу. Ізраїль, який спостерігав цю сцену, відверто не схвалював поведінку брата.

Кульмінацією оповідання стали заручини Фрої́ма з єврейською дівчинкою Фрумою. Її бабуся мріяла віддати онуку за цади́ка, вважаючи такий шлюб дуже почесним і зовсім не зважаючи на почуття самої Фруми, на той час ще дитини. Слід зазначити, що Бася (бабуся Фруми), постать дуже колоритна, і Короленко дуже майстерно зумів це показати індивідуалізуючи її мову – емоційну, експресивну, багату порівняннями і афоризмами. Бася в оповіданні постає втіленням вікової єврейської мудрості, що ґрунтується з одного боку на Талмуді, а з іншого – на життєвому досвіді. На всі спроби відмовити її від цього наміру вона відповідає: „...Ну где это сказано, что невеста должна раньше полюбить, а потом повенчаться? Когда же это должно быть совсем наоборот! Разве Ривке видела Исаака раньше, чем вышла замуж? Вы знаете – у нас невесте закрывают лицо. Зачем? Затем – ей незачем смотреть на жениха до свадьбы... Яков разве не женился на Лии, когда он думал, что это Ривка?... Вы говорите: это плохо... А мы считаем, что это очень хорошо” [3, с.226].

Тоді Фрої́м підбурює товаришів вдатися до рішучих дій. На той час серед євреїв він мав репутацію „апікойреса” (*вільнодумця*), але його поведінка, коли він дізнався про приїзд Фруминого нареченого, вразила і

збентежила навіть близьких друзів, а саму Фруму налякала до сліз. Оповідач, побачивши його, був вражений «переменною, происшедшей с ним в короткое время. Лицо его было бледно, черты обострились, и над бровью выступал сильно покрасневший шрам от падения на льду в тот день, когда мы сражались с кузнецами» [3, с.211]. А Стюпа Дробиш зізнається: „Знаешь, я до сих пор не знал этого чертенка Фроима. Сегодня мне вдруг припомнилась наша первая встреча, как он кинулся тогда на меня – чисто тигренок! <...> У него темперамент, несомненно, будущего революционера” [3, с.212, 216].

Чи було це для Фроїма справжнім коханням, чи „ребячеством”, як вважав Стюпа, однак своєю рішучістю він заражає інших, змушує їх „...встряхнуть не весь мир, но... близкий нам вот этот маленький мирок”, з якого „появляется ненавистная лапа и протягивается к этой девочке, которую он любит или... думает, что любит...” [3, с.215]. Зовсім інакше повівся в приблизно такій ситуації Стюпа, який довгі роки був закоханий у сестру Менделів Маню. Коли Маню віддавали заміж, він навіть не спробував цьому перешкодити. Однак він визнає, що тут все було чесно й благородно – це був вибір самої Мані: „Она осталась еврейкой, и когда господин Зильберминц, с его смокингом и европейской внешностью, но с чисто еврейским вековым мирозерцанием, галантно протянул ей руку для жизненной кадрили, она согласилась легко и грациозно...” [3, с.214].

Та історія з Фрумою – зовсім інша: їй не дають права вибору. І приятелі зважуються „встряхнуть” „мир хедеров и ешиботов” свого маленького містечка, проте, як саме це зробити, не знають: „...мы все говорили, решали, спорили... В теории опрокидывали миры...” [3, с.215]. І тут на допомогу приходять „мудрий” Ізраїль. Він згадує старий єврейський звичай: якщо чоловік надіне обручку на палець дівчині і скаже, що бере її за дружину, вона стає його дружиною без зайвих формальностей. Навіть якщо Бася (бабуся Фруми) вимагатиме розлучення, її наречений – коган, і йому не можна одружитись з розлученою дівчиною, а отже, як би все не склалось, але Фруму

від цього шлюбу вони позбавлять. І Фроїм, який до того висміював світогляд, звичаї і віру своїх батьків, з радістю погоджується на таку пропозицію.

Молоді люди не посвячують у свої плани нікого з дорослих: хоча всі люблять і поважають своїх батьків, однак розуміють, що не знайдуть у них підтримки. Дорослі не зважаться піти проти вікових звичаїв і традицій, зруйнувати світ, в якому живуть і до якого звикли. Лише молодість здатна на це, мало замислюючись про наслідки своїх вчинків. І це не лише постійний конфлікт поколінь – це конфлікт між старим і новим світом. Друзі, один з яких – росіянин, другий – поляк, третій – єврей, відчують себе „зародышами” нової нації, віра якої – свобода: „...среди вечной борьбы биологических, национальных, социальных и всяческих форм – начинает зарождаться новый вид человека, новая национальность. Фроим – еще мальчик..., но он инстинктивно – большой патриот этой новой национальности” [3, с.214-215].

Імпровізований шлюб Фроїма з Фрумою, як і слід було очікувати, пройшов не зовсім вдало. Чим закінчилася для героїв їх зухвала витівка так і невідомо. Оповідання обривається на цьому епізоді. Хто переможе врешті-решт – старий мудрий „світ хедерів і єшиботів” чи рішучі, але зовсім ще молоді й недосвідчені представники „нової національності”? Симпатії автора звичайно ж на боці молодого покоління. Змальовуючи досить звичайну побутову драму в провінційному містечку, він дивиться значно ширше. Короленко захищає не євреїв чи християн, не стає на чийсь бік. Навпаки, засуджуючи всі умовності й забобони, що псують життя, він захищає свободу людської особистості від релігійних чи національних забобонів, право кожного на вільний вибір свого життєвого шляху. Бо лише той, хто здатен захистити власну свободу, може виборювати права і свободу для свого народу.

Коли оповідання, яке читаєш „на одному диханні”, раптом обривається на самому цікавому місці, мимоволі охоплюють ті ж почуття про які писав М.Горький – почуття жалю, що цей маленький шедевр залишився

незакінченим. Короленко почав писати оповідання майже напередодні революції і в образах героїв, особливо Фроїма Менделя, прагнув змалювати типи майбутніх революціонерів – носіїв нових ідеалів, будівників нового суспільства, якими він їх уявляв. Природно виникає питання, чому за всі наступні роки письменник так і не повернувся до цієї теми, адже він був свідком подій, які змінили світ. Скоріш за все, очікувана революція з її терором, а потім громадянською війною принесла йому розчарування в колишніх ідеалах, зруйнувала надії та сподівання на краще майбутнє.

Можна спробувати уявити собі подальшу долю героїв оповідання. Інтелігентний Стьопа Дробіш і сам оповідач, близькі автору за своїми поглядами, напевне не прийняли б такої революції, залишились „на узбіччі історії”. Мудрий і розсудливий Ізраїль обрав би „найменше зло” – терпіння і покірність. Але Фроїм, з його палкою вдачею, навряд чи залишився б осторонь, навпаки, він потрапив би в саму гущу подій і в тому кривавому коловороті змушений був би стати або жертвою, або катом. Такий розвиток подій напевне не задовольняв письменника, однак, керуючись принципом об’єктивності, він не міг також піти проти історичної правди.

В цьому творі Короленко вдало поєднує цікавий, дещо навіть авантюрний сюжет з елементами єврейського національного колориту, побутовими замальовками. Оповідання сповнене доброго гумору, інколи іронії, сатири, відчувається в ньому і ностальгія. Але головне те, що воно пройняте атмосферою оптимізму, яка властива молодим героям, їх вірою в себе, в майбутню свободу, в свою важливу місію – в те, що вони є „зародками” нової нації. Героями для Короленка, як завжди, залишаються бунтівники, навіть якщо „бунт” має побутовий характер.

Таким чином, простеживши особливості сюжету, проблематики оповідання Короленка „Брати Мендель”, а також способи розкриття характерів персонажів, можна дійти висновку, що в цьому творі спостерігається характерне для письменника поєднання романтичного й

реалістичного начал. Однак його майстерність як письменника набуває ще більшої досконалості.

ЛІТЕРАТУРА :

1. Бялый Г.А. В.Г. Короленко. – Л. – 1983. – 352 с.
 2. Горький М. // Огонек. – 1946. – № 6. – С.24
 3. Короленко В.Г. Братья Мендель. /В.Г.Короленко. Собр.соч.в 5-ти томах. – Л. – Т.3. – С.164-231
 4. Короленко В.Г. Несколько мыслей о национализме. /В.Г.Короленко. Собр.соч.в 5-ти томах. – Л. – Т.3. – С.164-231
-

Статья посвящена анализу особенностей поэтики рассказа В.Г.Короленко «Братья Мендель». Автор статьи сосредотачивает внимание на особенностях тематики, проблематики, образной характеристики персонажей данного произведения, рассматриваемых в контексте творчества писателя. В статье подчеркивается мысль о мастерстве Короленко-художника в воссоздании особенностей национального колорита и отмечается новаторство писателя в выборе темы и ее осмыслении.

Ключевые слова: тематика, проблематика, новаторство, тип, национальный колорит, ирония, традиция.

This article devote analysis peculiarity's poetic Korolenko's story «Brothers Mendels». Author this article concentrate attention on peculiarity's subjects, problems, image character personages this work, consider in context creation author. In article underline thought about skill Korolenko-painter in reproduction peculiarity's national vivid and note innovation author in choose subject and shies comprehend.

Key words: subjects, problems, innovation, type, national vivid, irony, tradition.